

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΧΡΗΜΑ – ΠΡΟΣΛΑΜΒΑΝΟΥΣΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

1. Η έννοια του χρήματος

Εάν γίνει δεκτό πως το χρήμα είναι μια «*τεχνητή κοινωνική συμβατικότητα*», έχει δίκαιο ο **J.K. Galbraith**¹, ο οποίος αναφερόμενος στο πρωταρχικό ερώτημα «*τι*» είναι «*χρήμα*», λέει ότι το ερώτημα είναι κατ' αρχήν αναπάντητο και πως «*η Οικονομική θεωρία έχει ταλαντευθεί με το πέρασμα του καιρού στην εκτίμηση του χρήματος σαν αιτίας ή σαν αποτελέσματος (αιτιατού) των οικονομικών καταστάσεων*».

Αλλά και στο επίπεδο της κοινωνιολογίας δεν έχει ακόμα διευκρινιστεί εάν το χρήμα είναι «φετίχ», προσαπαιτούμενο ή επιφαινόμενο «κοινωνικής δύναμης». Ιδιαίτερος στην οικονομική επιστήμη υπάρχει μια «έντονη διαφωνία»² γύρω από τον ορισμό του χρήματος. Έτσι, πρέπει να διευκρινιστούν ενταύθα οι ιδιότητες του χρήματος: *Πρώτον*, ποιες ιδιότητες ακριβώς πρέπει να έχει **ένα πράγμα** για να ονομαστεί χρήμα και, *δεύτερον*, ποιες είναι οι λειτουργίες του χρήματος.

1. Βλ. **J.K. Galbraith**, *Money* (1995), σσ. 36-37· **Π. Μηλιαράκης**, *Το Νομισματικό Σύστημα στα πλαίσια του Οικονομικού Δικαίου* (1990), σσ. 55 κ.εξ.

2. Βλ. **M. Fleming**, *Νομισματική Θεωρία* (στα ελληνικά, 1972), σ. 17. Πάντως, πολλοί συγγραφείς ομιλούν και για το «*οιονεί χρήμα*», βλ. σχετικώς **Π.Α. Κιόχος** – **Γ.Δ. Παπανικολάου**, *Χρήμα-Πίστη-Τράπεζες* (1997), σ. 55.

Πάντως, σε ό,τι αφορά τον αμιγώς οικονομικό χαρακτήρα του χρήματος, μερικές από τις δυσκολίες του «ορισμού» του φαίνονται καθαρά αν κοιτάξουμε από κοντά την έννοιά του ως μέσου πληρωμών. *ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ*: Κέρματα, χαρτονομίσματα και καταθέσεις όψεως³ σε εμπορικές Τράπεζες είναι μέσα πληρωμών, αφού γίνονται αποδεκτά σε αντάλλαγμα αγαθών και χρηματοπιστωτικών περιουσιακών στοιχείων (π.χ. ομολογιών). Από την άλλη, καταθέσεις προθεσμίας σε εμπορικές Τράπεζες⁴ δεν μεταβιβάζονται με επιταγές και για το λόγο αυτό δεν θεωρούνται μέσο πληρωμής. Εντούτοις, είναι χρήμα. Άλλα αγαθά πάλι μπορούν να αποκτηθούν με πίστωση. *ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ*: Στις συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων υπεισέρχονται «εμπορικές πιστώσεις». Οι «πιστώσεις» όμως αυτές –*παρότι αποτελούν αιτία απόκτησης αγαθών*– δεν μπορεί να λεχθεί ότι είναι μέσα πληρωμών. Ωστόσο, και οι πιστώσεις είναι υποκατάστατος τρόπος απόκτησης αγαθών – *άρα υποκατάστατα χρήματος*.

Ας υποθέσουμε ότι η λειτουργία του μέσου πληρωμών είναι ένα αναγκαίο στοιχείο για τον «ορισμό» του «χρήματος».

3. Για την έννοια των καταθέσεων «όψεως», βλ. έκδοση της **Εθνικής Τράπεζας** (ΕΤ), *Καταθέσεις* (1987), σσ. 82 κ.εξ., όπου μεταξύ άλλων: «Από τον όρο “καταθέσεις όψεως” καταγράφεται “η υποχρέωση της Τράπεζας για την απόδοση των καταθέσεων αυτών είναι άμεση και σε πρώτη ζήτηση από τον δικαιούχο”».

4. Για τις Τράπεζες και τις χρηματοοικονομικές επενδύσεις, καθώς και για τις χρηματιστηριακές αγορές γενικώς, βλ. **Γ. Χουφομίντ (J. Hufschmid)**, *Πολιτική Οικονομία των Χρηματιστηριακών Αγορών και Εναλλακτικές Στρατηγικές* (στα ελληνικά, 2006), καθώς και τον πρόλογο του **Ν. Κοτζιά**. Ακόμα, βλ. **G. Soros**, *The New Paradigm for Financial Markets* (2008), σσ. 64 κ.εξ., όπου το κεφάλαιο «The International Banking Crisis of the 1980s». Επίσης, βλ. **Π. Μηλιαράκης**, *Τραπεζικό Δίκαιο* (1994), σσ. 58 κ.εξ., **Ι. Βελέντζας**, *Τραπεζικό Δίκαιο* (1992), σσ. 49 κ.εξ., **Σ. Ψυχომάνης**, *Τραπεζικό Δίκαιο* (2001), σσ. 57 κ.εξ., **Β. Πανάγος**, *Χρηματιστήριο, Τράπεζες, Κεφαλαιαγορές* (1990), σσ. 12 κ.εξ., **Κ. Στεργιώτης**, *Χρήμα και Διεθνές Τραπεζικό Σύστημα* (1990), σσ. 111 κ.εξ., **Δ. Ζαχαριάδης-Σούρας**, *Χρήμα-Πίστη-Τράπεζες* (1993), σσ. 49 κ.εξ. και **Γ.Σ. Ζερβός**, *Η Τραπεζική Πολιτική της ΕΟΚ εν όψει του 1992* (1989), σσ. 29 κ.εξ.

Αυτό όμως μας δημιουργεί δυσκολίες σε ό,τι αφορά τον «εμπειρικό καθορισμό της έννοιας». ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: Πρέπει να περιληφθούν οι καταθέσεις όψεως και οι καταθέσεις προθεσμίας⁵ στην έννοια του χρήματος ως μέσου πληρωμών; Εκ πρώτης όψεως, τούτο το ερώτημα φαίνεται να θεωρείται απλό. Ωστόσο, το ζήτημα είναι «πολύ σημαντικό», γιατί είναι δυνατόν να επηρεάσει τη σχέση μεταξύ επιπέδου δαπανών και ποσότητας (κυκλοφορούντος) χρήματος⁶.

Ο **M. Fleming**⁷, αποσαφηνίζοντας τις επιμέρους έννοιες, παρατηρεί: «Κάθε στιγμή οι κάτοχοι πλούτου πρέπει να επιλέγουν πώς θα κατανέμουν την περιουσία τους μεταξύ: **α)** των πραγματικών περιουσιακών στοιχείων (*διαρκών αγαθών*), **β)** των χρηματοπιστωτικών περιουσιακών στοιχείων (*ομολογιών ή μετοχών*) ή **γ)** του χρήματος». Και στη συνέχεια υποστηρίζει: «Υπάρχει ένα φάσμα βαθμών υποκατάστασης μεταξύ του χρήματος και όλων των άλλων περιουσιακών στοιχείων... Η αναζήτηση αυτού του φάσματος περιλαμβάνει ανάλυση των λόγων που διαφοροποιούν τις προτιμήσεις των ανθρώπων μεταξύ των διαφόρων περιουσιακών στοιχείων και των τρόπων με τους οποίους οι οικονομικές μονάδες αποκτούν τις δυνατότητες και πραγματοποιούν αυτές τις προτιμήσεις. Αυτή η ανάλυση είναι ένα κεντρικό τμήμα της νομισματικής θεωρίας». Πάντως, καταλήγει ο **M. Fleming**, η κατασκευή μιας θεωρίας πρέπει να έχει μια «αρχή», ακόμα και αν αυτή είναι προσωρινή. Και ορίζει ότι: «Στην έννοια του χρήματος περιλαμβάνονται όλα τα περιουσιακά στοιχεία που είναι γενικώς αποδεκτά ως μέσα πληρωμών». Στη γενική αυτή κατεύθυνση της οικονομικής θεωρίας προσχωρεί

5. Για την έννοια των καταθέσεων «προθεσμίας», βλ. έκδοση της ΕΤ, ό.π., σημ. 3, σσ. 88 κ.εξ., όπου διεξοδική ανάλυση όλων των μορφών των προθεσμιακών καταθέσεων. Γενικώς, «στην περίπτωση των προθεσμιακών καταθέσεων γίνεται συμφωνία ανάμεσα στον καταθέτη και την Τράπεζα για τη χρονική δέσμευση του ποσού της κατάθεσης».

6. Βλ. **M. Fleming**, ό.π., σημ. 2, σ. 18.

7. Βλ. **M. Fleming**, ό.π., σημ. 2, σσ. 19-20.

και η νομική επιστήμη⁸, καθόσον το σύνολο των συναλλαγών σε διακρατικό και ιδιωτικό (διεθνές ή εσωτερικό) επίπεδο ρυθμίζεται από αυστηρούς ουσιαστικούς και τυπικούς κανόνες δικαίου – που είναι κανόνες δημόσιας τάξης.

2. Οι βασικές λειτουργίες του χρήματος⁹ στο μακροσύστημα

Οι βασικές λειτουργίες του χρήματος στα πλαίσια του μακροσυστήματος μπορούν να διακριθούν: **α)** στη λειτουργία του ως μέσου κυκλοφορίας, **β)** στη λειτουργία του ως μέσου συσσώρευσης πλούτου και **γ)** στη λειτουργία του ως μονάδας μέτρησης αξίας.

8. Βλ. **Π. Μηλιαράκης**, ό.π., σημ. 4, σσ. 9 κ.εξ., όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι ανάμεσα στο Οικονομικό Δίκαιο και την Πολιτική Οικονομία υπάρχει «οργανικός-λειτουργικός» σύνδεσμος, κατά την αναλογία που διατυπώνει ο **Λ. Θεοχαρόπουλος**, βλ. *Φορολογικόν Δίκαιον*, τ. Α', ημ. Α' (1981), ιδ' και ζ' κ.εξ., όπου: «Ο οικονομολόγος δεν γίνεται δημοσιονόμος εάν δεν είναι νομικός, ομοίως όπως ο νομικός δεν θα είναι δημοσιονόμος ειμή εν ω μέτρω θα εμπλουτισθί με την οικονομικήν επιστήμην, και η διπλή αυτή εκπαίδευσις εμβαιπισθί εις τα πρωτεία των πολιτικών δεδομένων (αρχών), εκτός των οποίων η επιστήμη των δημοσιονομικών δεν δύναται να εννοηθή». Επίσης, βλ. **Μ. Στασινόπουλος**, *Μαθήματα Δημοσιονομικού Δικαίου* (1966), σ. 6, όπου: «Διά την κατανόησιν των κανόνων του δημοσιονομικού δικαίου απαιτούνται ιδιαίτερα οικονομικάί γνώσεις... την οικονομικήν άποψιν ερευνά η Δημοσία Οικονομική, την δε νομικήν η Νομική Επιστήμη».

9. Βλ. **Κ. Μαρξ**, *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, σ. 12, **J.K. Keynes**, *Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος* (στα ελληνικά, 2001), σσ. 39 κ.εξ., **Π. Νικιτίν**, *Βάσεις Πολιτικής Οικονομίας* (1963), σσ. 40-45, 51-54, **Α. Αθανάσιεφ** – **Ν. Αντρέγιεφ** κ.ά., *Η Πολιτική Οικονομία του Καπιταλισμού*, σσ. 26 κ.εξ., **Ξ. Ζολώτας**, *Νομοματική Ισορροπία και Οικονομική Ανάπτυξη* (1964), συνολικώς, **Δ.Ι. Δελιβάνης**, *Παραδόσεις Θεωρητικής Πολιτικής Οικονομίας* (1967), σσ. 195 κ.εξ., **Μ.Ι. Λαμπρινίδης**, *Δημοσιονομική Πολιτική για τη Σταθεροποίηση της Οικονομίας. Η Κεϊνσιανή Θεωρία* (1985), σσ. 265 κ.εξ., **Α. Κιντής** – **Ε. Πουρναράκης**, *Αρχές Οικονομικής Πολιτικής* (1987), σσ. 265 κ.εξ., **Κ.Ν. Χριστόπουλος**, *Χρήμα-Τράπεζες-Πίστη* (1985), σσ. 5 κ.εξ., **Κ. Στεργιώτης**, *Το Τραπεζικό Σύστημα* (1986), σσ. 91 κ.εξ., καθώς και σσ. 68-70, του αυτού, *Ο Πληθωρισμός* (1986), σ. 53, **Θ. Μπένος**, *Θεωρία Χρήματος* (1979),

3. Η εμφάνιση του χρήματος και η κυκλοφορία του¹⁰

Το χρήμα στη σημερινή του μορφή, της χάρτινης (*κυρίως*) κυκλοφορίας, είναι προϊόν μακράς εξελικτικής διαδικασίας. Το χρήμα δεν εμφανίστηκε διαμιάς. Αρχικώς, ως χρήμα ξεχώρισε το εμπόρευμα που ανταλλάσσονταν πιο συχνά.

τ. Γ', σσ. 11 κ.εξ., **G.K. Shaw**, *Δημοσιονομική Πολιτική* (στα ελληνικά, 1972), σσ. 41-42. Επίσης, βλ. α) **M. Friedman**, «Η Ποσοτική Θεωρία του Χρήματος», σσ. 103 κ.εξ., β) **Του αυτού**, «Η Ζήτηση Χρήματος», σσ. 128 κ.εξ., γ) **A.H. Meltzer**, «Η Ζήτηση Χρήματος», σσ. 183 κ.εξ. και δ) **H.G. Johnson**, «Νομισματική Θεωρία και Πολιτική», σσ. 17 κ.εξ. από τον Α' τόμο της *Νομισματικής Θεωρίας και Πολιτικής*, σε επιμέλεια **R.S. Thorn** (1971), του «Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών», **N.S. Andreyev – A.F. Kovalera**, *Political Economy: Capitalism* (1977), σσ. 59 κ.εξ., **H.A. Silverman and L.B. Curzon**, *The Economics of Money and Banking* (1948), σσ. 4 κ.εξ., **R.C. Hawtrey**, *Currency and Credit* (1980), σσ. 207-8, 223-239-240, 431, **S. Korteweg – F.A.G. Keesing**, *A Textbook of Money* (1959), σσ. 3 κ.εξ. Επίσης, βλ. **A. Χοτοτιάν**, *Μακροοικονομία* (1990), σσ. 239 κ.εξ., καθώς και **Z. Δεμαθάς**, «Κράτος, Τράπεζες και Χρήμα: Μια Διαδικασία Έκσυγχρονισμού», στον τόμο *Οι Λειτουργίες του Κράτους σε Περίοδο Κρίσης* (1990), σσ. 110 κ.εξ. (*Ιδρυμα Σάκη Καράγιωργα*).

10. Βλ. **Δ. Ζαχαριάδης-Σούρας**, ό.π., σημ. 4, σσ. 210-215. Επίσης, βλ. **A. Ανυκίν**, *Χρυσός* (στα ελληνικά, 1978), σ. 37, όπου αναφέρεται ότι ο Γάλλος βασιλιάς του 14ου αιώνα **Φίλιππος Δ'**, επειδή κυκλοφόρησε νομίσματα με πολύ μικρότερο βάρος, χαρακτηρίστηκε «**πλαστογράφος νομισματοποιός**». Ακόμα, βλ. **Π. Μηλιαράκης**, ό.π., σημ. 1, σ. 49, όπου και η αναφορά ότι στη Γαλλία θεσπίστηκε και ρυθμίστηκε για πρώτη φορά το **δικαίωμα «κοπής» χαρτονομισμάτων** με το **Διάταγμα του 1315 του Λουδοβίκου Γ'** και στην Αγγλία με το **Banking Act του 1844**. Επίσης, σημειώνεται ότι τα **πρώτα χαρτονομίσματα** στην **Αμερική** εκδόθηκαν το **1690** και στη **Ρωσία** το **1769**. Επιπλέον, ο **I. Βελέντζας** (*Οικονομικό Δίκαιο III*, 1985, σ. 10), υποστηρίζει ότι «**το χαρτονόμισμα** τόσο ως ύλη όσο και ως χρηματική μορφή υπήρξε **κινέζικη επινόηση**» (*κινέζικη επινόηση, άλλωστε, υπήρξε και η πυρίτιδα!*). **Ο ίδιος** συγγραφέας υποστηρίζει ότι ο όρος «**νόμισμα**» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Έλληνες της **Σικελίας** (βλ. ό.π., σ. 29). Επίσης, βλ. **του αυτού**, σ. 37, όπου: «Χάρτινο αναγκαστικό νόμισμα συναντάμε στην **Κίνα** και τον **13ο μ.Χ. αιώνα**, και μάλιστα με **απειλή θανατικής ποινής** σε περίπτωση που δεν θα γινόταν αποδεκτό στην **ισοτιμία που καθορίστηκε**». Τέλος, θα πρέπει να ληφθεί εδώ ότι το **πρώτο ελληνικό νόμισμα** κόπηκε από τον **Καποδίστρια** το **1828** και ήταν ο **Φοίνικας**, που αναγεννιέται όπως το ελληνικό Έθνος. Ο **Όθωνας** το **1833** εισήγαγε για πρώτη φορά τη **δραχμή** με βάση το διμεταλλισμό. Μια χρυσή ελληνική δραχμή περι-

Τελικώς, ως αποτέλεσμα της μακρόχρονης εξέλιξης της εμπορευματικής οικονομίας, ο ρόλος του χρήματος κατακυρώθηκε στο **χρυσό**. Το **19ο αιώνα** ο **χρυσός** εκπλήρωσε το ρόλο του χρήματος στην πλειονότητα των Χωρών.

Στα πλαίσια όμως της κυκλοφορίας, άρα και της ανταλλαγής, κατανοήθηκε ότι το μέσο ανταλλαγής πρέπει να έχει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά:

- α) *Να είναι αποδεκτό σε διακρατικό επίπεδο.*
- β) *Να είναι αποδεκτό απ' όλα τα μέλη της κοινωνίας.*
- γ) *Να μην υπόκειται ευκόλως σε φθορά.*
- δ) *Να μην αλλοιώνεται ευκόλως με την πάροδο του χρόνου.*
- ε) *Να μεταφέρεται ευκόλως.*

Έτσι, με βάση τις παραπάνω εκτιμήσεις για τις ανάγκες των συναλλαγών αλλά και τις απαιτήσεις για τη διευκόλυνσή τους στην πορεία της ιστορικής εξέλιξης **αποβάλλεται** («τεχνητά») ο **χρυσός από την κυκλοφορία** με αιτία την εμφάνιση του «πιστωτικού χρήματος» και του «χαρτονομίσματος». Άλλωστε, το ίδιο το Κράτος έχει ιδιαίτερη δυνατότητα κέρ-

είχε **9/10 χρυσού και 1/10 χαλκού**. Για τις μικροσυναλλαγές κόπηκαν **αργυρά νομίσματα της 1,1/2 και 1/4 δραχμής** και **χάλκινα των 2 δραχμών** και του **ενός λεπτού**. Το **1841** ιδρύθηκε η **Εθνική Τράπεζα (της Ελλάδος)**, η οποία κατά τον ίδιο χρόνο έλαβε και το **προνόμιο της έκδοσης τραπεζογραμμάτων** μέχρι το **1928**, οπότε ιδρύθηκε η **Τράπεζα της Ελλάδος**, η οποία και **έλαβε το εκδοτικό προνόμιο**. Επίσης, από το **1867** καθιερώθηκε ουσιαστικώς η αναγκαστική κυκλοφορία κατά την οποία η Εκδοτική Τράπεζα **δεν υποχρεούται να αντικαθιστά τα χάρτινα νομίσματα με χρυσό, ούτε να τηρεί ορισμένη ποσότητα χρυσού**. Η κυκλοφορία του νομίσματος **δεν στηρίζεται πλέον στην ποσότητα του χρυσού** που διατηρεί η Εκδοτική Τράπεζα, αλλά στην **εμπιστοσύνη** που έχει **το κοινό στο Κράτος και στην αξία των αγαθών**. Βλ. εδώ την **εντυπωσιακή** μελέτη του **Η. Βενέζη**, *Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος* (1955), συνολικώς, για την κατανόηση του όλου νομικο-οικονομικού και πολιτικού ρόλου της Τράπεζας της Ελλάδος. Επίσης, βλ. **Γ. Δερτελής**, *Το ζήτημα των Τραπεζών (1871-1873)*, 1980, συνολικώς.

δους από την έκδοση νομισμάτων με *ελαττωμένο βάρος(!)* σε αξία.

Στα πλαίσια της ιστορίας της κυκλοφορίας του χρήματος, παρατηρείται το εξής οξύμωρο σχήμα: **Το αρχικό χρήμα –το μεταλλικό– κυκλοφορούσε επειδή «είχε αξία»**. Αντιθέτως, υπό το σημερινό καθεστώς του νομίσματος¹¹, το **χρήμα αποκτά αξία «επειδή κυκλοφορεί»**¹².

Προηγουμένως ελέχθη ότι στην αρχική μορφή του χρήματος ξεχώρισε το εμπόρευμα «εκείνο» που ανταλλάσσεται «πιο συχνά». Δηλαδή, είχαμε βασικώς από άποψη συναλλαγής ανταλλαγή εμπορευμάτων: ένα εμπόρευμα ανταλλάσσεται με ένα άλλο εμπόρευμα.

Με την εμφάνιση, όμως, του χρήματος η ανταλλαγή των εμπορευμάτων συντελείται με τη βοήθειά του. Στην αρχή το εμπόρευμα επωλείτο έναντι χρήματος, ύστερα με το χρήμα αυτό αγοράζοταν ένα άλλο εμπόρευμα. Η ανταλλαγή των εμπορευμάτων¹³ που συντελείται με τη βοήθεια του χρήματος ονομάζεται κυκλοφορία των εμπορευμάτων: Εμπόρευμα-Χρήμα-Εμπόρευμα (E-X-E).

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι το εμπόρευμα, ευρισκόμενο στα χέρια του αγοραστή, *«εξέρχεται»* της κυκλοφορίας, ενώ το χρήμα βρίσκεται διαρκώς στη σφαίρα της κυκλοφορίας: *περνά δηλαδή από χέρι σε χέρι*. Έτσι, το χρήμα διαδραματίζει (*«παίζει»*) το ρόλο του ενδιάμεσου στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων και εκπληρώνει τη λειτουργία του *«μέσου κυκλοφορίας»*.

11. Βλ. Δ. Ψαρός, *Στοιχεία Διοικητικού Οικονομικού Δικαίου* (1960), σσ. 295-296.

12. Βλ. Α. Ανγκίν, ό.π., σημ. 10, σ. 37, όπου: «Το εμπορευματικό χρήμα μπορούσε να κυκλοφορεί γιατί είχε αξία. Αυτό το χρήμα αντίθετα *–εννοείται της αναγκαστικής κυκλοφορίας–* αποκτά “αξία” γιατί κυκλοφορεί. Αυτή είναι η παραδοξολογία και μάλιστα όχι η τελευταία στη θεωρία και την ιστορία του χρήματος».

13. Βλ. Θ. Μπένος, ό.π., σημ. 9, σσ. 63 κ.εξ., όπου την ανταλλαγή αυτή ευστόχως ορίζει ως *«εμπράγματη οικονομία»*, η οποία με την εισαγωγή του χρήματος ως μέσου ανταλλαγής των αγαθών μετατράπηκε σε *εγχρήματη* (σ. 66).

Είναι επόμενο, λοιπόν, από τα παραπάνω ότι το χρήμα χρησιμεύει ως μέσο πληρωμής. Η παράλληλη δε σχέση της λειτουργίας του χρήματος ως μέσου κυκλοφορίας, άρα και ως μέσου πληρωμής, μας επιτρέπει να διασαφηνίσουμε το νόμο σύμφωνα με τον οποίο καθορίζεται η μάζα (η ποσότητα) του χρήματος που είναι απαραίτητη για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

Έτσι: **α)** Από το άθροισμα των τιμών των κυκλοφορούντων εμπορευμάτων (αγαθών) και **β)** από την ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος συνάγεται ότι:

Όσο ταχύτερα κυκλοφορεί το χρήμα, τόσο λιγότερο χρήμα χρειάζεται (απαιτείται) και αντιστρόφως.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: Ας υποθέσουμε πως μέσα σε ένα χρόνο πωλούνται εμπορεύματα 100 δισ. ευρώ και πως κάθε ευρώ συμπληρώνει κατά μέσο όρο 50 γύρους. Τότε για την κυκλοφορία του συνολικού όγκου των εμπορευμάτων *θα απαιτηθούν:*

$$\text{Ποσότητα χρήματος} = \frac{\text{άθροισμα τιμών εμπορευμάτων}}{\text{ταχύτητα κυκλοφορίας χρήματος}},$$

δηλαδή:

$$\text{Ποσότητα χρήματος} = \frac{100 \text{ δισ. ευρώ}}{50 \text{ ευρώ}} = 2 \text{ δισ. ευρώ}$$

Ο νόμος της κυκλοφορίας του χρήματος συνίσταται στο ότι η ποσότητα του χρήματος που απαιτείται για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων πρέπει να είναι ίση με το άθροισμα των τιμών των εμπορευμάτων, διαιρεμένο με το μέσο αριθμό των γύρων που πραγματοποιεί το χρήμα.

Με άλλες λέξεις: Κυκλοφοριακή ταχύτητα του χρήματος καλείται η ταχύτητα με την οποία κυκλοφορεί το χρήμα από χέρι σε χέρι ως όργανο πληρωμής μέσα σε ένα χρονικό διάστημα.

Ας δούμε, τώρα, υποθετικώς την κυκλοφορία ενός χαρτονομίσματος των 50 ευρώ και ας δεχτούμε ότι μέσα σε μία ημέρα ο **A** το έδωσε στον **B** και αγόρασε ένα βιβλίο (*α' κυκλοφορία*), ο **B** στον **Γ** για δρομολόγιο ταξί (*β' κυκλοφορία*), ο **Γ** στον **Δ** και αγόρασε περιοδικά και εφημερίδες (*γ' κυκλοφορία*) και ο **Δ** στον **Ε** και αγόρασε 2 κιλά ψάρια (*δ' κυκλοφορία*). **Το χαρτονόμισμα των 50 ευρώ μέσα σε μία ημέρα κυκλοφόρησε 4 φορές.**

Σε περιόδους ομαλού οικονομικού βίου η κυκλοφοριακή ταχύτητα είναι κατά το μάλλον, και μάλλον, ίδια. Σε περιόδους, όμως, πληθωρισμού, και πολύ περισσότερο υπερπληθωρισμού, τα άτομα (*έμποροι και μη*) προσπαθούν να απαλλαγούν από το χρήμα (*το λεγόμενο «κακό χρήμα»*), γιατί υπ' αυτές τις συνθήκες χάνει συνεχώς την αξία του. Έτσι, σε καθεστώς πληθωρισμού ή υπερπληθωρισμού (*κατακόρυφον πληθωρισμού*) παρατηρείται εντυπωσιακή αύξηση της κυκλοφορίας του χρήματος-νομίσματος, η οποία συντελεί ακόμα περισσότερο στη μείωση της αξίας του (*Παράδειγμα: Η Ελλάδα της κατοχικής περιόδου 1941-1944*).

Εάν, τώρα, παραστήσουμε την ποσότητα (*τον όγκο*) του χρήματος που κυκλοφορεί σε μια οικονομία με το **M**, την κυκλοφοριακή ταχύτητα του χρήματος με το **V**, την ποσότητα των αγαθών με το **Q** και το επίπεδο των τιμών με το **P**, σύμφωνα με τον ορισμό της κυκλοφοριακής ταχύτητας του χρήματος, θα έχουμε την παρακάτω «*παράσταση*»:

$$V = \frac{P Q}{M}$$

Από την **εξίσωση** αυτή προκύπτει ότι η κυκλοφοριακή ταχύτητα του χρήματος **ισούται** με το γινόμενο της ποσότητας των αγαθών επί την τιμή τους, **διαιρουμένου** με την ποσότητα του κυκλοφορούντος χαρτονομίσματος.

Εάν πολλαπλασιάσουμε αμφότερα τα μέλη της ταυτότητας επί M , τότε έχουμε την ταυτότητα:

$$MV = PQ$$

Επειδή δε το γινόμενο PQ ισούται με το **Καθαρό Εθνικό Προϊόν**¹⁴ (ΚΕΠ-Υ), η παραπάνω ταυτότητα γίνεται:

$V = \frac{Y}{M}$, που σημαίνει ότι η κυκλοφοριακή ταχύτητα του χρήματος ισούται με το πηλίκον της διαίρεσης του Καθαρού Εθνικού Προϊόντος διά του όγκου του κυκλοφορούντος χαρτονομίσματος¹⁵.

Στην ταυτότητα $MV = PQ$ στηρίζεται η «ποσοτική θεωρία του χρήματος» (*quantity theory of money*), κατά την οποία το επίπεδο των τιμών είναι ανάλογο προς την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί. Αναλυτικότερα, εάν η ποσότητα του χρήματος διπλασιαστεί, τριπλασιαστεί κ.λπ., διπλασιάζεται, τριπλασιάζεται κ.λπ. και το γενικό επίπεδο των τιμών. Όμως: Η κυκλοφοριακή ταχύτητα του χρήματος V και το προϊόν της οικονομίας Q είναι σταθερά μέγεθη.

14. Εθνικό Προϊόν (ή Εθνικό Εισόδημα) καλείται η συνολική αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια οικονομία μέσα σε ένα έτος. Το Εθνικό Προϊόν διακρίνεται σε ακαθάριστο και σε καθαρό. **Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν** (ΑΕΠ) καλείται το σύνολο των αξιών των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια οικονομία μέσα ένα έτος. **Καθαρό Εθνικό Προϊόν** (ΚΕΠ) καλείται το Εθνικό Προϊόν που προέρχεται από το ακαθάριστο μετά την αφαίρεση των αποσβέσεων των πάγιων περιουσιακών στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν στην παραγωγή. Άρα έχουμε την εξίσωση:

$$ΑΕΠ = ΚΕΠ + Αποσβέσεις \text{ ή } ΚΕΠ = ΑΕΠ - Αποσβέσεις.$$

15. Επίσης, οι **Α. Κιντής** και **Ε. Πουρναράκης** φέρουν το εξής παράδειγμα: «Αν το Καθαρό Εθνικό Προϊόν της Ελλάδας (**το 1987**) είναι» –*αναφέρονται στην εποχή πριν από το ευρώ*– «3,5 τρισεκ. δρχ. και η προσφορά χρήματος 700 δισεκ. δρχ., τότε το V ισούται με 5, που σημαίνει ότι **κάθε δραχμή** κυκλοφορούσε κατά μέσο όρο πέντε φορές το χρόνο». Βλ. ό.π., σημ. 9, σ. 271.